

Enes Pelidija
(Sarajevo)

PRILIKE U BOSANSKOM EJALETU UOČI TURSKO-MLETAČKOG RATA 1714–1718. GODINE

I pored preduzetih mjera od strane Porte i provincijske uprave u prvim godinama iza Karlovačkog mira u cilju otklanjanja nesređenog stanja, te jačanju odbrambene sposobnosti Bosanskog ejaleta i dalje su predstavnici centralne i lokalne vlasti nastavili sa nezakonitim postupcima. Čak ni deset godina iza zaključenog mirovnog ugovora oni ne prestaju sa zloupotrebijavanjem vlasti. Takvim načinom uprave izazivaju negodovanje, pa i spontane proteste cjelokupnog stanovništva, i hrišćanskog i muslimanskog, u mnogim kadilucima. Međutim, u borbi za lični prestiž dešavale su se i lažne optužbe među istaknutijim ličnostima u pojedinim mjestima. Zbog toga su mnogi nevini bili neopravdano uklanjani sa povjerenih položaja, pa čak osuđivani i na zatvorsku kaznu. U takvim prilikama znalo bi se pobuniti i mjesno stanovništvo u cilju zaštite nevino osuđenih. Njihove žalbe stizale su ne samo do bosanskih namjesnika u Travnik, već i na Portu, a u pojedinim slučajevima i lično sultanu. Po pravilu bi sa tih mjesta stizali odgovori da se stvar preispita i da se postupi po zakonu. Zahvaljujući tome mnoge nepravde su bile ispravljene. Tako je npr. banjalučki kadija Šeheriya Muhamed bio uhapšen i lažno optužen da je od raje ovog kadiluka nezakonito uzimao i prisvajao novac. Optužbu je iznio nadzornik juvarlaka Ferhad po nagovoru tadašnjeg bosanskog muteselima Ahmeda. Zbog navedene optužbe, kadija je bio zatvoren u bihačkoj tvrđavi. U međuvremenu se u njegovu zaštitu stavilo skoro cjelokupno stanovništvo banjalučkog kadiluka. Ono je uputilo zajedničku žalbu u Carigrad negirajući navedenu optužbu. Uskoro je sa Porte stigao odgovor da se optuženi kadija pusti na slobodu, te da se sudskim putem poništi ranije ustanovljena neopravdana optužba.¹⁾

I stanovništvo Pljevalja, Novog Pazara, Prusca i Jajca se tih dana žalilo na nasilničko ponašanje pojedinih predstavnika lokalne vlasti u svojim sredinama. Ne čekajući intervenciju predstavnika više vlasti, stanovništvo pljevaljskog kadiluka se samo obračunalo sa naibom Abdul Fetahom. U napadu na njegovu kuću ranjen mu je sin koji je od zadobijenih rana uskoro i umro. Tom prilikom, naibova imovina je uništena i opljačkana.²⁾ Na osnovu brojnih žalbi stiče se utisak da su nezakonite postupke vršili upravo oni koji su bili zaduženi da štite zakonitost, red i mir. Stanovništvo srebreničkog kadiluka šalje u Carigrad žalbu u kojoj se optužuje mjesni kadija

1. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Bašbakanlik aršivi, Istanbul, *Mühimme defteri*, fotokopije i regista (dalje: ANU BiH, BBAL, M.d., f.r.), 146 26/II 132/2 11. I 1709 – 16. VII 1711. (u defteru koji je pisan od konca ševvala 1120. do konca džemazijel-evvela 1123). Sve turske dokumente koji se citiraju u ovome radu, a nalaze se u ANU BiH preveo je i regista napisao Abdulah Polimac.
2. Isto, 147 26/II 132/6; 148 26/II 136/1; 149 26/II 137/2; 150 26/II 139/1 (svi navedeni dokumenti se nalaze u defteru pisanom od 11. I 1709 – 16. VII 1711) f.r.

i naib da godišnje po tri-četiri puta idu po okolnim selima gdje besplatno konače i hrane se na račun mještana, te da im na ime izmišljenih poreza uzimaju razne vrste namirnica. Zbog toga je bosanskom namjesniku Ali-paši i stiglo naređenje iz Carigrada da se optuženi uhapsu, a da nadležni sudovi postupe po kanunu.³⁾ Slično su se ponašali i predstavnici vojne vlasti u ključkoj nahiji. I u ovom slučaju je intervenisala Porta u korist mjesnog stanovništva.⁴⁾

Uvođenje vanrednih nameta kao da je postala redovna praksa. To je naročito došlo do izražaja u hercegovačkom sandžaku. Zbog toga veziru u Travniku, kao i Porti u Carigradu stižu brojne žalbe većine kadiluka ovog sandžaka na sandžakbega i njegove najbliže saradnike. U svim žalbama traži se zaštita od ovih napasnika.⁵⁾ U takvoj situaciji 1710. godine se cjelokupno stanovništvo mostarskog kadiluka pobunilo protiv mjesnog paše.⁶⁾ O ovoj pobuni je bila obaviještena i dubrovačka vlada. Iz izvještaja Petra Dabovića, iz sela Šaruna kod Ljubinja, navodi se da je kao očevidac čuo gdje javno telal više tri puta »suak kogod mosce nosit oruscie illie Turcin illie Vlah da ide da tieramo Pasiu Sulumchiara da ne goni Zareuu Raiu u More«. U istom izvještaju se navodi i pobuna mjesnih posada.⁷⁾ Ova, kao i druge slične pobune imala je samo lokalni značaj i nije se proširila na okolne kadiluke. Tokom 1710. godine pogranično stanovništvo hercegovačkog kadiluka bilo je izloženo čestim upadima crnogorskih četa. Tom prilikom im je otimana stoka, kao i sva pokretna imovina. Osmanske vlasti, a prije svega trebinjske, preduzimaju razne mjere u cilju zaštite napadnutog stanovništva. Tako se krajem novembra iste godine na vijest da dolaze crnogorske čete, i muslimanska i hrišćanska raja organizovala i poslala im u susret sa ciljem da ih prestru i onemoguće pljačku.⁸⁾

I u sljedećoj 1711. godini pojedini predstavnici lokalnih vlasti nastavljaju sa zloupotrebama. Iz više mjesta Bosanskog ejaleta stanovništvo se žali Porti na nasilničko ponašanje pojedinaca i manjih grupa. Po pravilu je iz Carigrada uvijek stizao sličan odgovor, a to je da se prema optuženima postupi po zakonu.⁹⁾ U svojim nezakonitim postupcima se u ovo vrijeme naročito proćuo prusački kadija Alija. O njegovom nedoličnom ponašanju i potkupljivosti, kružile su brojne priče. I ovog puta je veziru iz Carigrada stiglo naređenje da se optužbe provjere, te da se postupi po šerijatu.¹⁰⁾

Tokom cijele 1711. godine u pograničnim krajevima prema mletačkoj granici hajdučija je bila stalno prisutna. Zbog toga, sredinom iste godine kliški sandžakbeg Mehmed Atlagić piše dalmatinskom generalnom providuru Vincencu Vendraminiju da ubuduće povede više računa o svojim pograničnim oficirima, koji svojim blagim ponašanjem omogućavaju hajdučkim četama upade na sultanovu teritoriju i nanose velike materijalne štete, pa čak i ljudske žrtve. U istom pismu se dalje kaže da, kada napadnuti ljudi pođu u potjeru za hajducima, mletački oficiri se ispriječe na put i štite napadače. Zato, pozivajući se na odredbe Karlovačkog mirovnog ugovora,

3. ANU BiH, BBAI, *Šikayet defter* (dalje: Š.d.) 486 92 465/2 (pisan u defteru koji datira od konca šabana 1121. do početka džemazijel-ula 1122) između 3. XI 1709. i 28. VI 1710. f.r.

4. Isto, 485 92 464/4, isto, f.r.

5. Isto, 506 92 481/1, isto, f.r.

6. Vladimir Ćorović, *Mostar i njegova srpska pravoslavna opština*, Beograd 1933, 28 (dalje: V. Ćorović, Mostar).

7. Historijski arhiv u Dubrovniku (dalje: HAD), *Isprave i akti*, 18 – 181/1, 3346, dok. 82 9. II 1710.

8. Isto, 18 – 181/4 (3), dok. 164 22. XI 1710.

9. U brojnim *Šikayet defterima* koji se nalaze u ANU BiH.

10. ANU BiH, BBAI, M.d. 155 26/II 144/1 19. II 1711 – 19. IV 1711. (pisan u defteru koji datira od početka 1123. do početka rebiul-evvela 1124) f.r.

sandžakbeg traži da se ubuduće spriječe takve pojave, te da mletački oficiri, zajedno sa svojim vojnicima i sami pomognu u hvatanju hajduka.¹¹⁾

Intenzivnija aktivnost hajdučkih četa u toku ove godine je bila uslovljena i spoljnopolitičkim događajima. U ovo vrijeme se Osmansko Carstvo nalazilo u ratu sa ruskom imperijom. Još u polovinom aprila 1711. godine Dubrovčani preko svog kurira Vidoja bili obaviješteni da se po Sarajevu priča o skoroj mobilizaciji svih sejmena grada koji će prema sultanovom naređenju ići u pravcu Bendera gdje su bile obadviije zaraćene vojske.¹²⁾ Tih dana su predstavnici Dubrovačke Republike po svim mjestima Carstva pažljivo pratili i prikupljali vijesti koje su se odnosile na započeti rat. Prema izvještaju Vlaha Kavalkantija još je u prvim mjesecima 1711. godine bosanski namjesnik Karajilan Ali-paša obišao mnoga mjesta Bosanskog ejaleta radi uspješnije mobilizacije. Sa prikupljenom vojskom uskoro je na Portin poziv otišao u Carigrad kao glavno zborni mjesto.¹³⁾ Sa njim su u rat iz Bosanskog ejaleta pošli zaimi i spahije sa 185 zijameta i 1368 timara.¹⁴⁾ Umjesto odsutnog vezira, privremeno je poslove bosanskog namjesnika preduzeo da obavlja hercegovački sandžakbeg Durmiš-paša Čengić. On je o tome iz Carigrada i pismeno obaviješten. U dobivenom fermanu mu se naređuje da u vezirovom odsustvu u ejaletu održava red i mir, a prema potrebi pomoć su mu dužni pružiti i zbornički sandžakbeg Ahmed, te kliški sandžakbeg Alija. Posebno mu je naglašeno da u što većoj mjeri onemogući hajdučke i uskočke upade.¹⁵⁾

Istovremeno, dok su se glavne borbe zaraćenih država vodile daleko od granica Bosanskog ejaleta, njihov odjek se u dobroj mjeri osjetio i u ovoj najisturenijoj evropskoj provinciji Osmanskog Carstva. Rusija je u želji da pridobije sultanove podanike hrišćanske vjeroispovijesti, među brdska, hercegovačka i crnogorska plemena poslala svoje izaslanike. Oni su trebali da navedena plemena pobune protiv sultanove vlasti u tim krajevima. Odatle bi se pubuna proširila i na druge provincije Carstva, te bi se na taj način omogućilo ruskoj vojsci da lakše ratuje i izvojuje pobjedu. Sa tim planovima, početkom juna 1711. godine, među ova plemena došao je ruski izaslanik pukovnik Mihailo Miloradović. Sa svojim pratiocima se iskrcao u Grbalj, gdje su ga dočekale najuglednije plemenske stariješine, koje su o njegovom dolasku bile na vrijeme obaviještene. Poslije kratkotrajnog odmora, 15. i 16. juna, pukovnik Miloradović sa prisutnim stariješinama održao je sastanak na kome ih je pozivao u borbu protiv sultana i njegove uprave.¹⁶⁾ Uskoro odlazi i na Cetinje, gdje ga vladika Danilo dočekuje sa najvećim počastima. Početkom jula u vladličinoj kući je održan sastanak na kome su prisustvovali skoro svi glavari crnogorskih, hercegovačkih i brdskih plemena. Tom prilikom je donešena odluka o što bržem dizanju

11. Historijski arhiv u Zadru (dalje: HAZ), kutija D.M., filza 104, poz. 1/8 17. VI – 17. VII 1711.

12. HAD, *Isprave i akti*, 18 – 181/1 3346, dok. 93 12. IV 1711.

13. Isto, 18 – 181/5 (18), dok. 59 1711.

14. Vladislav Skarić, *Popis bosanskih spahija iz 1123 (1711.) godine*, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, sv. 2, god. XLII, Sarajevo 1930, 7 (dalje: V. Skarić, *Popis bosanskih spahija*).

15. ANU BiH, BBAI, M.d. 213 26/II 205/1 (pisan u defteru koji datira od sredine ševvala 1123. do konca džemazijel-ahara 1125), između 27. XI 1711 – 12. VII 1714. f.r.

16. Enes Pelidija, *O ulozi ruskog pukovnika Mihaila Miloradovića u dizanju ustanka crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena 1711. godine protiv turske vlasti*, Prilozi Instituta za istoriju, god. XVII, br. 18, Sarajevo 1981, 222 (dalje: E. Pelidija: *O ulozi ruskog pukovnika*).

ustanka. Odluke sastanka trebalo je da budu tajne, ali su Mlečani, preko kućkih glavara, bili veoma brzo o svemu obaviješteni.¹⁷⁾

Tih dana u svim plemenim čitala se gramata ruskog cara Petra Velikog, koju je sa sobom donio, a po nekim detaljima i lično napisao i umnožio pukovnik Miloradović. U njoj se svo hrišćansko stanovništvo koje živi na teritoriji Osmanskog Carstva poziva na pobunu protiv sultana i njegove vlasti. Ovaj poziv naišao je na povoljan odjek. To je doprinijelo da se za relativno kratko vrijeme sva plemena pobune i brzo pripreme za oružanu borbu. Svakodnevno se povećavao broj četa za rat protiv susjednih turskih utvrđenja.¹⁸⁾ O tome je pisao svojim predpostavljenim starješinama u Dubrovnik i kapetan Ivan Prokulo. Po njegovoj procjeni polovinom jula 1711. godine ustaničke snage brojale su oko 6000 ljudi. Ustaničnici su sa manjim ili većim četama na teritoriji hercegovačkog sandžaka tih dana isključivo napadali muslimanska naselja, palili kuće, a imovinu oduzimali.¹⁹⁾ Dubrovčanima su slični izvještaji stizali i od konavljanskog kneza Martolice Crijevića.²⁰⁾

Pobunjena plemena i njihove čete bile su veoma aktivne. Prvi napad na veće utvrđenje izvršen je na Grahovo, a zatim na Gacko i Nikšić. Takođe su ustaničke čete bile aktivne i oko Spuža, Podgorice, Kolašina i Žabljaka. Obaviještene na vrijeme, posade ovih tvrđava su se pripremile za odbranu. Raspoložujući dovoljnim količinama oružja, municije i namirnica, sve napadnute tvrđave su se odbranile.²¹⁾ Uporedo sa vojnim akcijama, ustaničke vođe poklanjaju veliku pažnju pridobijanju hrišćanskog stanovništva sa teritorije Bosanskog ejaleta. Šalju im emisare i pisma u kojima ih pozivaju na pobunu, te da se slično njima organizuju u čete i napadaju ne samo muslimansko, nego i hrišćansko stanovništvo koje im se ne pridruži. Za razliku od prvih dana oružane pobune, kada su napadali isključivo nezaštićena manja i veća muslimanska naselja, u kasnijoj fazi borbe ustaničke čete su se počele neprijateljski odnositi i prema onim hrišćanima koji su odbili da im se pridruže. Nije bila rijetka pojava da su zajedno sa muslimanskim paljene i kuće onih hrišćana koji im se nisu pridružili.²²⁾

Ovakvo stanje zabrinulo je lokalne osmanske vlasti. Stoga preduzimaju oštrije mjere i jačaju nadzor nad hrišćanima u cijelom ejaletu. Sredinom 1711. godine lokalne vlasti iz Sarajeva su zatvorile srpsku pravoslavnu opštinu, a njeno sveštenstvo optužile da preko tajnih veza obavještava ruskog cara o stanju u ovoj provinciji. Pod ovom optužbom neke pravoslavne sveštenike su čak i zatvarali. To je dovelo do sukoba pravoslavnog i muslimanskog stanovništva. Sve ovo je odgovaralo pojedinim lokalnim moćnicima, pa su pod izgovorom lične i imovinske zaštite od bogatijih hrišćana počeli uzimati novac.²³⁾ I crkva je bila opterećena većim novčanim davanjima, koje sama nije mogla u potpunosti ispuniti. Zbog toga joj pomoć pružaju ne samo bogatiji pojedinci pravoslavne vjeroispovijesti, nego i čitavi esnaf. Naročito se po većim količinama datog novca, ističe sarajevski čurčijski esnaf, kao najbogatiji.²⁴⁾

17. Gligor Stanojević, *Istorija Crne Gore od početka XVI do kraja XVIII vijeka*, Beograd 1970, 252 (dalje: G. Stanojević, *Istorija*).

18. E. Pelidija, *O ulozu ruskog pukovnika*, 223.

19. HAD, *Isprave i akti*, 18 – 181/5 (18), dok. 205 3. VIII 1711.

20. Isto, dok. 206 5. VIII 1711.

21. Enes Pelidija, *Pohodi bosanskih paša na Crnu Goru od 1706–1714. godine*, Prilozi Instituta za istoriju, god. XVI, br. 17, Sarajevo 1980, 107 (dalje: E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*).

22. ANU BiH, BBAI, *Sarajevski sidžil* br. 97 121 111/1 1712. f.r.

23. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 108.

24. Vladislav Skarić, *Srpski pravoslavni narod i crkva u 17. i 18. vijeku*, Sarajevo 1928, 29 (dalje: V. Skarić, *Srpski pravoslavni narod i crkva*).

Poslije početnog zanosa i brojnih sukoba sa okolnim turskim zapovjednicima, od septembra 1711. godine broj oružanih ustaničkih akcija je osjetno smanjen. Vojnički neuspjesi i vijesti da je car Petar Veliki sa Portom sklopio nepovoljan mirovni ugovor, imali su velikog odjeka i među ustanicima. U narednim mjesecima osjeća se oskudica u svemu što im je bilo potrebno. Sve je to uticalo na pojavu apatije među ustanicima.

Upravo u to vrijeme su se u Carigradu pravili planovi za veći vojni pohod protiv pobunjenih plemena. Kako je pisao poslanik Dubrovačke Republike na Porti Luka Kiriko, tih dana iz Carigrada je kod hercegovačkog sandžakbega i tadašnjeg privremenog bosanskog namjesnika došao jedan kapidžibaša sa sultanovim naređenjem da u sljedećoj godini u ovom ejaletu izvrši vojnu mobilizaciju i vojnički se pripremi, kako bi sa većim vojnim snagama napao pobunjena plemena i kaznio ih. Slična su naređenja dobili i paše Dukadžina i Prizrena.²⁵⁾ U prvobitnoj verziji, zapovjednik ovog pohoda trebalo je da bude Durmiš-paša Čengić, o čemu je i lično bio obaviješten.²⁶⁾

I dok su se umanjivale vojničke akcije pobunjenih plemena, istovremeno se u Bosanskom ejaletu pronose vijesti da bi moglo uskoro doći do rata između Osmanskog Carstva i Mletačke republike. Po toj verziji, Veneciji se može pridružiti i ruski car, što bi dovelo do novog vojnog sukoba. Te vijesti su Dubrovčani saznali preko dvojice fratara koji su pošli u Napulj.²⁷⁾ Do mletačko-turskog rata je po istim vijestima trebalo da dođe zbog toga što su mletačke vlasti pomagale pobunjena plemena. Iako su formalno zadržali neutralan stav, Mlečani su u praksi indirektno oružjem i municijom pomagali pobunjenike, što je izazivalo revolt osmanskih vlasti. U žalbi Porti, koju je u ime stanovništva ejaleta napisao šejh Osman Šugaliya, optužuju se i austrijske vlasti da su nakon Karlovačkog mira pokrstile svo muslimansko stanovništvo na teritoriji koju je bečki dvor dobio. Takođe one omogućavaju hajdučkim i uskočkim četama da nesmetano upadaju na teritoriju Bosanskog ejaleta i da pljačkaju pogranična mjesta. Povezujući držanje Beča i Venecije prema Porti, koje ni u kom pogledu nije bilo povoljno, sultanovi podanici su očekivali da će Ahmed III poslije pobjede nad ruskim carem uskoro zaratiti i protiv ovih država. Pošto su granice ejaleta sa njima bile veoma duge, oko 25 konaka, to je bilo teško utvrditi sva pogranična mjesta. Zbog toga Šugaliya u svom memorijalu traži od Carigrada da se i unutrašnje tvrđave Bosanskog ejaleta što bolje osposobe za odbranu, a posebno Sarajevo koje je u posljednjem ratu doživjelo pravu katastrofu. Takođe navodi da je odsustvo većih vojnih snaga iz ejaleta tokom 1711. godine koristilo pobunjenim plemenima. Usljed toga i ustaničke čete su mogle slobodnije napadati otvorena naselja i tvrđave u hercegovačkom sandžaku. Zato predlaže centralnoj vladi u Carigradu da se organizuje veći vojni pohod, kako bi se pokorili pobunjeni krajevi i uspostavio mir na granicama. S obzirom da je »Bosna glavni odbrambeni bedem i željezni ključ rumelijskog vilajeta« traži da se ovoj pokrajini i gradu Sarajevu, kao najvećem u ovom dijelu Carstva, pruži što veća vojna pomoć.²⁸⁾

U toku zimskih mjeseci 1712. godine na teritoriji Bosanskog ejaleta vladao je prividan mir. Tek u proljetnim danima obnavljaju se četovanja ustaničkih plemena, ali daleko manjeg intenziteta nego u toku protekle godine. Vjerovatno su na takvo stanje uticale i vijesti o pripremanju okolnih paša za vojni pohod na njihova plemena. Po-

25. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 109.

26. ANU BiH, BBAI, M.d. 194 26/II 183/1, između 26. XI 1711–23. VII 1713. (pisan u defteru koji datira od sredine ševvala 1123. do konca džemazijel-ahara 1125) f.r.

27. HAD, *Isprave i akta*, 18 – 181/1, 3346, dok. 107 11. XI 1711.

28. ANU BiH, BBAI, *Sarajevki sidžil* br. 97 121 111/1, između 9. i 19. II 1712. (početkom muharrema 1124) f.r.

četkom juna 1712. godine novi bosanski namjesnik vezir Ahmed-paša, koji je imenovan seraskerom ovog pohoda, vrši posljednje vojne pripreme. Gacko je određeno za zbornu mjesto mobilisane vojske iz Bosanskog ejaleta. Sam vezir sakupio je oko 8000 vojnika. Kako je svojim pretpostavljenim pisao iz Konavala Dživo Tomov Baselji, Ahmed-paša je sredinom juna došao sa 4000 ljudi u Gacko.²⁹⁾ Ubrzo su mu se pridružili hercegovački sandžakbeg Durmiš-paša sa 3000 i zvornički Selim-paša sa 2500 ljudi. I iz drugih krajeva ejaleta stizali su manji i veći odredi. Tako je uoči vojnog pohoda na crnogorske nahije, iz ovog ejaleta bilo mobilisano oko 14000 ljudi. Ovoj vojsci se pridružio i skadarski sandžakbeg Tahir-paša Mahmudbegović sa 7000 vojnika.³⁰⁾ Dobro uvježbana i znatno brojnija, osmanska vojska je sa svih strana istovremeno napala crnogorske nahije. Otpor pobunjenika je bio neorganizovan i mlak, te je ubrzo slomljen, a serasker je bez većih ljudskih žrtava brzo došao na Cetinje. Na iznenađenje svih glavara koji su došli da mu izjave pokornost, kao i samih turskih oficira, Ahmed-paša je izdao naređenje da se sa pokorenim stanovništvom postupi blago. Od prisutnih glavara je tražio da mu u znak pokornosti daju taoce, te da plate uobičajeni harač i obećaju da se ubuduće neće buniti. Ovakvim blagim zahtjevima i ponašanjem je želio da bez većih ljudskih i materijalnih žrtava izvrši postavljeni zadatak. Pošto su u ime svojih suplemenika izjavili pokornost, serasker je na njihovo traženje dao pismenu potvrdu da im oprašta sve ranije pričinjene štete. Zatim je po Portinom naređenju srušio cetinjski manastir, te je smatrao da je na opšte zadovoljstvo u potpunosti izvršio postavljeni zadatak. Zbog toga je sredinom avgusta 1712. godine svojim oficirima izdao naređenje da se sa vojskom vrate kućama. U relativno kratkom vremenu naređenje je izvršeno.³¹⁾ Sam je sa pratnjom napustio Cetinje 4. septembra 1712. godine, odakle je otišao u pravcu Banjaluke, a ne Travnika, kako je prvobitno namjeravao.³²⁾

*
* *

Kao i prethodnih, i u 1712. godini predstavnici osmanske vlasti nastavili su sa raznim zloupotrebama. Tako se npr. hrišćansko stanovništvo i svećenstvo Fojnice, Kreševa i Sutjeske žali Porti da im vezirovi ljudi nezakonito uzimaju novac na ime teftiša (inspekcije). Samo za tu godinu su im na ime spomenutog uzeli 1000 groša.³³⁾ Zloupotrebe su se naročito ispoljavale u onim mjestima gdje su se vršile opravke tvrđava. Na ime potreba za građevinske radove, lokalne vlasti su mjesnom stanovništvu raspisivale veće sume novca od propisanog. Tako je u Banjaluci kadija na ime potrebe nabavke građevinskog materijala (kamena, kreča, drvenih greda i dr.) uzimao daleko veće sume novca nego što je bilo predviđeno. Višak novca je zadržao za sebe. Zbog toga se stanovništvo ovog kadiluka žali Porti na nezakonite kadijine poslove. Ubrzo je iz Carigrada stigao odgovor da se višak uzetog nezakonitog novca vrati svim oštećenim, a da se kadija za učinjeni prestup kazni.³⁴⁾

Pored sudske, i predstavnici vojnih vlasti su se u mnogim mjestima slično ponašali. Stanovništvo kadiluka Nevesinje, Ljubinje, Stolac, Bakija Gabela i Mostar žali se na nasilničko ponašanje mjesnih sejmena koji od stanovništva uzimaju hranu i novac, a po kućama besplatno i konače. U odgovoru sa Porte naređuje se da vezir

29. HAD, *Isprave i akta*, 18 – 181/1, 3346, dok. 302 19. VI 1712.

30. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 110.

31. Isto, 113–115.

32. HAD, *Prepiska*, 18 – 181/6 b,c dok. 133 4. IX 1712.

33. ANU BiH, BBAI, Š.d. 599 92 562/3, 615 92 577/2 1124/1712. f.r.

34. Isto, 639 92 592/2 18. IX – 1. X 1712/3. (u defteru pisanom od sredine šabana 1124. do konca šabana 1125) f.r.

lično provjeri navode optužbe i postupi po šerijatu.³⁵⁾ Slično su se ponašali ajani Mostara prema stanovnicima Stoca i Čapljine.³⁶⁾

Međutim, dešavalo se da su vojne posade sa svojim oficirima i same bile zakinute u isplaćivanju redovnih novčanih primanja. Tako je posada Bilaja u bihaćkom kadiluku, tražila da joj se isplate zaostale plate koje je dobivala od novca sa splitske skele. Iz Carigrada, gdje je bila upućena žalba, stigao je pozitivan odgovor da im se neisplaćene plate u što kraćem roku isplate.³⁷⁾ U ovo vrijeme događalo se da su i pojedini sandžakbezi zadržavali vojničke plate za sebe. Tako se u žalbi Porti posada Stare Ostrovice, Ostrošca i drugih pograničnih tvrđava i palanki kliškog sandžaka žali na svog sandžakbega Mustajbega koji je prisvojio pašnjake iz čijih prihoda su oštećene posade primale platu.³⁸⁾ Krajem 1712. godine posada Šujice u livanjskom kadiluku se žali Porti da joj vezir, sandžakbezi i drugi visoki provincijski velikodostojnici nezakonito prisvajaju posjede sa kojih na ime plata dobivaju veće sume novca. Zbog toga traže sultanovu zaštitu. Iz Carigrada im je ubrzo stigao i pozitivan odgovor u kome se prekorjeva bosanski namjesnik za nastali spor.³⁹⁾

Brojne su zloupotrebe i u 1713. godini. Po pravilu su nezakonite postupke vršili lokalni moćnici. Tako npr. posade Bužima i Vrgoča upućuju žalbe u Carigrad lično velikom veziru i traže da ih zaštiti od lokalnih službenika.⁴⁰⁾ Slične žalbe upućivalo je i stanovništvo banjalučkog kadiluka protiv tadašnjeg vezira Ahmed-paše. U žalbi se ističe da ovaj bosanski namjesnik često dolazi u njihov kadiluk sa velikom pratnjom i boravi po više dana. Na račun lokalnog stanovništva gosti se i konači bez ikakve naknade. Slično se ponašao i u drugim mjestima.⁴¹⁾ Centralnoj vladi u Carigradu slične pritužbe su stizale i na zvrničkog sandžakbega Mahmuta.⁴²⁾ Ništa bolja situacija nije bila ni u hercegovačkom sandžaku. U brojnim žalbama koje je upućivalo stanovništvo ovog sandžaka ističe se da je Durmiš-paša Čengić od većine oporezovanog stanovništva uzimao veće sume novca na ime poreza od propisanog.⁴³⁾ Zbog ovakvog nezakonitog ponašanja vezira i njegovih najbližih saradnika, ubrzana je na Porti odluka o njegovom premještanju za namjesnika temišvarskog pašaluka. Odlukom od 17. novembra 1713. godine za novog bosanskog namjesnika imenovan je bivši janjičarski aga Bećir-paša. Ovo imenovanje je izazvalo brojne proteste kod najuglednijih ličnosti Bosanskog ejaleta. Skoro nepodijeljeno mišljenje svih uglednijih ljudi ove osmanske provincije je bilo da je Bećir-paša nedostojan povjerenog posla. Pod pritiskom javnog mnijenja vlada u Carigradu je bila primorana da promijeni prvobitnu odluku. Za novog bosanskog namjesnika imenovan je Kučuk Džafer oglu

35. Isto, M.d. 182 170/2 26/II 19. II 1711 – 10. III 1712. (pisan u defteru koji datira od početka 1123. do početka rebiul-evvela 1124) f.r.

36. Isto, Š.d. 636 92 595/4 7. IV – 30. XI 1712. (pisan u defteru koji datira od konca safera do početka zil-kadeta 1124) f.r.

37. Isto, 623 92 585/4 7. IV – 30. XI 1712. (pisan u defteru koji datira od konca safera do početka zil-kadeta 1124) f.r.

38. Isto, 553 92 523/1 18. II 1711 – 10. III 1712. (pisan u defteru koji datira od kraja zil-hidžeta 1122. do kraja muharrema 1124) f.r.

39. Isto, M.d. 3439/123-4 27. XII 1712. (8. zil-hidžeta 1124) f.r.

40. ANU, BiH, BBAI, *Maliye defter* (dalje: Mal.d.) zb. II 3439/49-1 6. II 1713. (8. muharrema 1125); isto, 3439/48-2 25. II 1713. (28. muharrema 1125) f.r.

41. Isto, Š.d. 584 92 549/3 30. IV 1710 – 24. VII 1713. (pisan u defteru koji datira od početka rebiul-evvela 1122. do početka redžepa 1125) f.r.

42. Isto, M.d. 243 26/II 253/2 10. VI 1713 – 2. II 1714. (pisan u defteru koji datira od sredine džemazijel-ulla 1125. do sredine muharrema 1126) f.r.

43. Isto, Š.d. 660 92 618/2 23. VIII 1713 – 1. V 1714. (pisan u defteru koji datira od početka šabana 1125. do sredine rebiul-ahara 1126.) f.r.

Ali-paša, dok je Bećir-paši povjerena uprava nad kliškim sandžakom. Novi vezir ostao je na povjerenoj funkciji do februara 1714. godine.⁴⁴⁾ Dolaskom novog vezira zloupotrebe nisu smanjene. U žalbi sarajevskog stanovništva se navodi da Mustafa Požegija, kao pisar mjesnog suda, čini razne zloupotrebe, pa iz Carigrada stiže sarajevskom muli naređenje da provjeri navode optužbi i postupo po kanunu.⁴⁵⁾ Slične zloupotrebe javljale su se i u drugim kadilucima.⁴⁶⁾

Pored raznih zloupotreba od skoro svih predstavnika osmanske vlasti, cjelokupno bosansko stanovništvo je bilo izloženo i velikim kulučenjima na opravkama ili podizanju svih vrsta vojnih utvrđenja. To je bio povod velikom broju žalbi koje je Porta iz ove najisturenije provincije u evropskom dijelu Carstva svakodnevno dobivala. Tako je raja gračaničkog kadiluka uputila žalbu u Carigrad da je nepravедно pozvana da učestvuje na opravljanju bihačke tvrđave, iako nije navedena u spisku da to mora raditi. Ovu žalbu Porta je riješila u korist oštećenih.⁴⁷⁾

Poteškoće su dolazile i sa drugih strana. Novembra 1713. godine mostarsko stanovništvo je usljed obimnih padavina, pretrpjelo velike štete. Mnogim trgovcima i zanatlijama voda je ušla u dućane i oštetila robu.⁴⁸⁾ Slično je bilo i u sljedećoj 1714. godini. Već u prvim mjesecima navedene godine stigle su iz ove osmanske provincije na Portu brojne žalbe iz mnogih kadiluka na pojavu falsifikovanih muhur. Stanovnici kadiluka Kostajnice i Kamengrada trebali su na osnovu falsifikovanih muhura bivšeg bosanskog namjesnika hadži Elči Ibrahim-paše, nekom Kjučuk Ibrahimu iz Kamengrada i Fejzullah efendiji iz Kostajnice, bez ikakvog povoda, platiti veće sume poreza od propisanog. Nemogavši udovoljiti njihovim traženjima, a nemajući nikakvu zaštitu, mnoge porodice, pa čak i čitava sela iz navedenih kadiluka su se preselila u druga mjesta. Sve je to ostavljalo veoma težak utisak na cjelokupno krajiško stanovništvo. Zbog toga je Porta na osnovu dobivenih izvještaja poslala veziru u bihačkom dizdaru naređenje da uhvate spomenute falsifikatore, oduzmu im novac i sude po zakonu.⁴⁹⁾

Vjerovatno pod uticajem svih tih događaja, kao i predstojećim pripremama za jedan veći rat sa Mletačkom republikom, sultanovom odlukom je za novog bosanskog namjesnika imenovan Numan-paša Ćuprić. Novi vezir je poticao iz jedne od najmoćnijih i najuglednijih porodica Osmanskog Carstva, a i sam je bio u rodbinskim vezama sa dvorom. Na ovu dužnost imenovan je 13. februara 1714. godine (8. muharrema 1126.)⁵⁰⁾ Za njega se čulo da je vrlo strog, ali i pravičan. Godine 1710. bio je imenovan za velikog vezira, ali kako se pokazalo da nije mogao uspješno obavljati taj posao, poslije dva mjeseca sultan Ahmed III ga je smijenio. Mnogo bolje je obavljao dužnost provincijskog namjesnika. U Bosanski ejalet je došao sa položaja kritskog namjesnika. Kratko vrijeme, prije nego je lično došao, Bosnom je u njegovo ime upravljao njegov čehaja Ibrahim. Dolazak novog vezira izazvao je veliku pažnju susjednih mletačkih vlasti. Sve što je bilo vezano za njegovo ime bilo je proslijeđeno u

44. Alija Bejtić, *Iz Drnišlijina Zbornika bosanskih memorijala 1672–1719*, Anali Gazi Husrev begove biblioteke, knj. IV, Sarajevo 1976, 184 (dalje: A. Bejtić, *Iz Drnišlijina Zbornika*).

45. ANU BiH, BBAI, M.d. 238 26/II 247/1 10. VI 1713 – 2. II 1714. (pisan u defteru koji datira od sredine džemazijel-ulla 1125. do sredine muharrema 1126.) f.r.

46. Isto, Š.d. 658 92 617/1; 647 92 606/5; 648 92 607/2; 659 92 615/4 23. VIII 1713 – 1. V 1714. (pisan u defteru koji datira od početka šabana 1125. do sredine rebiul-ahara 1126.) f.r.

47. Isto, Mal.d. zb. I 3434/85-1 13. VII 1713. (21. džemazijel-ahara 1125.) f.r.

48. Hivzija Hasandedić, *Nekoliko zapisa iz orijentalnih rukopisa arhiva Hercegovine u Mostaru*, Prilozi za orijentalnu filologiju XVI–XVII/1966-67, Sarajevo 1970, 119/20.

49. ANU BiH, BBAI, M.d. 54 3/2 1126/1714. f.r.

50. ANU BiH, BBAI, M.d. 28 26/II 228/1 1126/1714. f.r.; A. Bejtić, *Iz Drnišlijina Zbornika*, 184.

Veneciju. Tadašnji dalmatinski generalni providur Karlo Pizani sredinom marta je pisao duždu da se u Bosni očekuje dolazak novog vezira sa pratnjom od 200 ljudi.⁵¹⁾ I Dubrovčani su od Luke Kirika bili o Čuprilićevom dolasku u Travnik na vrijeme obaviješteni. U brojnim Kirikovim pismima toga vremena za Numan-pašu se kaže da je »perssona giuista e retta«.⁵²⁾

Pošto je u međuvremenu obavio privatne poslove, novi bosanski namjesnik je u maju 1714. godine došao na povjereni položaj. Već prema ustaljenom običaju, Dubrovčani su 24. maja iste godine poslali jedno poslanstvo sa poklonima za novog vezira. Skrenuta im je pažnja da je novi vezir »perssonaggio di tante credito ed autorita in tutto.« Kao takvog ga je trebalo što više odobrovoljiti i od njega stvoriti iskrenog prijatelja Republike Sv. Vlahu.⁵³⁾

Odmah po dolasku u svoju rezidenciju u Travnik, Numan-paša je preduzeo mjere da onemogući bosanskim trgovcima dotadašnji promet preko mletačkih skela. Smatrao je da je ova naredba u interesu Carstva, pa zbog toga im je zapovijedio da ubuduće svoje poslove isključivo vezuju za dubrovačku luku. Ovo je naišlo na protivljenje pograničnih kapetana, a prije svega trebinjskog Osman-age Resulbegovića, koji se zajedno sa agom Zupca i topčibašom Čatovićem spremio da ide u Carigrad. Želio je da ličnim prisustvom uvjeri Portu u neophodnost održavanja trgovačkih odnosa bosanskih poslovnih ljudi sa susjednim mletačkim skelama. Pravi razlog ove njegove intervencije je želja da zadrži dotadašnje prihode koje je imao od ovih poslova i čija suma nije bila neznatna.⁵⁴⁾

Dolazak novog vezira odmah su osjetile i susjedne mletačke vlasti. Već 15. maja 1714. godine, kako je Pizani pisao u Veneciji, na mletačkoj granici je primijećen jedan veći odred turske vojske u jačino od 3000 ljudi. Dolazak u pogranična mjesta opravdavan je željom da se zaštite slabo branjena mjesta hercegovačkog sandžaka od crnogorskih četa.⁵⁵⁾ To je značilo da ni vojni pohod osmanske vojske dvije godine ranije nije dao trajne rezultate i da su četovanja navedenih pobunjenih plemena i dalje nastavljena. U brojnim napadima koje su u toku 1713. i u prvoj polovini 1714. godine izvršile čete koje su dolazile iz pravca crnogorskih nahija, podjednake štete imali su sultanovi podanici i hrišćanske i islamske vjeroispovijesti. Pojedine četovođe su se toliko osilile da se prilikom vršenja vojne inspekcije po svim mjestima Bosanskog ejaleta nisu bojale ni prisustva Portinog izaslanika, čauša Alije. Baš tih dana, tj. sredinom 1714. godine, odjeljenje veće od 600 ljudi napalo je Grahovo i Klobuk i iz tih mjesta zaplijenio 3000 grla stoke. Međutim, nikšićki kapetan Abdul Fetah presreo ih je i svojim ljudima oduzeo plijen. U toku ovog sukoba ubijeno je 12 ljudi.⁵⁶⁾

Imajući sve to u vidu, Porta je novom veziru, odmah po njegovom dolasku u Bosnu, među prvim uputstvima poslala naređenje da otpčne sa vojnim pripremama za novi pohod na crnogorske nahije.⁵⁷⁾ Ovim pohodom željelo se da prije otpoči-

51. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 116.

52. Vladimir Čorović, *Odnosaji Crne Gore sa Dubrovnikom od Karlovačkog do Požarevačkog mira*, Glas SAN, CLXXXVII, Beograd 1941, 91 (dalje: V. Čorović, *Odnosaji Crne Gore sa Dubrovnikom*).

53. isto, 91.

54. Hamdija Hajdarhodžić, *Hercegovačke porodice u XVIII vijeku*, I, Hercegovačke porodice od 1700. do 1714, Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija, sv. XXXIII (1977), Sarajevo 1978, 113.

55. Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, *Zaostavština Jovana N. Tomića*, sign. 8711/V a/37, red br. 580, Zadar 15. V 1714. (dalje: Arhiv SANU, *Tomićeva zaostavština*).

56. ANU BiH, BBAI, m.d. 54 4/2 — 1126/1714. f.r.

57. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 117.

njanja planiranog rata sa Mletačkom republikom onemogućiti, kao u posljednjem ratu, crnogorskim plemenima da pomažu sultanove neprijatelje. Time bi se usporile u primorskim krajevima i vojne operacije turske vojske protiv Mlečana.⁵⁸⁾ Zbog toga je ovom vojnom pohodu pridavan veliki značaj, jer je sa širih vojnih i političkih koncepcija Carstva imao veliku važnost. Već krajem maja, neposredno iza njegovog dolaska u Bosanski ejalet, Numan-paša je iz Carigrada dobio ferman u kome se imenuje seraskerom budućeg pohoda protiv crnogorskih nahija. Istovremeno mu je naglašeno da postavljeni zadatak na vrijeme i uspješno bude izveden. U slučaju da povjereni zadatak ne obavi kako treba, bez obzira na razloge, prijeti mu se oštrom kaznom.⁵⁹⁾

Fermani sa sličnim sadržajem dolazili su i skadarskom sandžakbegu Ahmed-paši, hercegovačkom Bekir-paši, dukadžinskom Tahir-begu Mahmutbegoviću, prizrenskom Ahmed-begu, elbasanskom Zejnil-begu, te nadzorniku vučitrnskog sandžaka Ebu Bekir-paši. Svi su oni bili zaduženi da sa vojskom iz svojih sandžaka učestvuju u pohodu na crnogorske nahije.⁶⁰⁾ Kao i u ranijim slučajevima, Numan-paša je naređenje shvatio sasvim ozbiljno i na vrijeme započeo vojne pripreme. Svim vojnim zapovjednicima na teritoriji Bosanskog ejaleta je izdao naređenje da se na vrijeme pripreme za predstojeći pohod. Pošto je prije dolaska u ovu provinciju, od dobrih poznavalaca ovdašnjih prilika, stekao uvid u stanje koje je vladalo u ovom ejaletu, bio je svjestan da od bosanskih seljaka neće imati dobro uvježbanu vojsku. Zbog toga je pismenim putem tražio da mu se iz Carigrada pošalje jedan odred iskusnijih ratnika, koji će svojim primjerom pozitivno uticati na mobilisanu vojsku iz Bosanskog ejaleta.⁶¹⁾ Takođe je od Porte tražio i novčanu pomoć, kako bi na taj način zaštitio siromašno bosansko stanovništvo od novčanih davanja koja su bila potrebna za rat.⁶²⁾ Za ove vezirove zahtjeve ubrzo su saznali istaknutiji bosanski prvaci. To je naišlo na velike simpatije i veziru donijelo zasluženu popularnost kod svih društvenih slojeva.

Međutim, iz Carigrada je seraskeru stigao negativan odgovor. Vlada je smatrala da je njegov zahtjev za jednim odredom ratnih veterana suvišan. Takođe je na osnovu izvještaja sa drugih strana bila mišljenja da serasker veoma sporo vrši vojne pripreme, te da je tih mjeseci sa vojnog aspekta u Bosanskom ejaletu prisutna velika nedisciplina.⁶³⁾ U tom smislu je svim dizdarima tvrđava ove provincije poslala jedno cirkularno naređenje da se, kada bude trebalo, odazovu na vezirov poziv i krenu u rat. Porta je odbila i drugi Numan-pašin zahtjev. Smatrala je neumjesnim da ona sama snosi sve finansijske troškove i zato je ostala pri prvobitnom naređenju da veću sumu novca za potrebe predstojećeg vojnog pohoda treba da snosi cjelokupno stanovništvo ove provincije. Da bi donekle ostavila povoljan utisak, vlada iz Carigrada je dozvoljavala veziru da iz Sarajeva, Visokog, Livna, Višegrada, i drugih mjesta uzme ukupno 2 000 carskih janjičara prilikom odlaska u Crnu Goru. Takđe mu se daje i odobrenje, da po potrebi, bez njene saglasnosti, iz svake vojne posade

58. Nedim Filipović, *Tri bujuruldije Numan-paše Ćuprilića u vezi s njegovim pohodom protiv Crne Gore*, Gajret, Kalendar za 1941, Sarajevo 1940, 206 (dalje: N. Filipović, *Tri bujuruldije*).

59. ANU BiH, BBAI, M.d. 54 9/1 1126/1714. f.r.

60. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 118.

61. N. Filipović, *Tri bujuruldije*, 206.

62. Jovan N. Tomić, *Pohod Numan-paše Ćuprilića na Crnu Goru 1714*, Glas SKA CXLII, sv. 83, Beograd 1932, 72 (dalje: J. Tomić, *Pohod Numan-paše*).

63. ANU BiH, BBAI, M.d. 54 10/1 XX 1126/1714. f.r.

može uzeti 1/4 nefera. O svemu ovome su bili obaviješteni i janjičarski oficiri koji su bili na službi u Bosanskom ejaletu.⁶⁴⁾

I mletačke pogranične vlasti sa velikom pažnjom su pratile pripreme osmanske vojske. Novi dalmatinski generalni providur Anđelo Emo od svojih uhoda sa osmanske teritorije tražio je da ga o svemu što znaju o ovom vojnom pohodu i njegovim pripremama do detalja obavijeste. Upravo je tih dana Numan-paša poslao jedno pismo kotorskom providuru Nikoli Kontariniju u kome ga upozorava da prilikom vojnog pohoda ni na koji način ne pruži pomoć napadnutim Crnogorcima. Savjetuje mu da preduzme i ekonomsku blokadu napadnutih nahija.⁶⁵⁾ I bez upozorenja, dubrovački Senat je donio odluku kojom svim svojim stanovnicima zabranjuje pružanje bilo kakve pomoći napadnutom stanovništvu.⁶⁶⁾

Već krajem avgusta 1714. godine, serasker je bio u završnoj fazi vojnih priprema. Još sredinom istog mjeseca je u Nevesinjskom polju bilo 4 000 do 5 000 vojnika. Sa njima je bio i hercegovački sandžakbeg Bećir-paša. Krajem istog mjeseca, sandžakbeg je po vezirovom naređenju sa navedenom vojskom otišao u pravcu Počitelja, kako bi bio bliži onom dijelu povjerenog mu fronta kada počne pohod cjelokupne vojske. Drugo zborni mjesto vojnih snaga sa teritorije Bosanskog ejaleta bilo je Gatačko polje. Još u prvim avgustovskim danima iz svih bosanskih sandžaka bila se okupila glavnina osmanske vojske. Odatle su vojnici sa svojim zapovjednicima nastavili put, prvo u Nevesinjsko, a zatim u Gatačko polje. Ukupno ih je bilo oko 15 000.⁶⁷⁾

Iako je na vrijeme bila sakupljena i sa svim potrebnim oružjem i municijom opremljena, seraskerova vojska je mirovala. Razlog za to ležao je u činjenici što je upravo u ovo vrijeme padao mjesec muslimanskog posta – ramazan. Numan-paša je znao da vojnici ne mogu izvršiti postavljeni zadatak onako kako to mogu kada prođe post. Zbog toga je i odgodio vojni pohod do sredine oktobra, kada se post završavao. O ovome izgleda nisu vodili računa ljudi sa Porte koji su se bojali nastupajućih zimskih dana, pa su seraskera požurivali da počne sa realizacijom postavljenog zadatka. Da bi ih umirio, Numan-paša je krajem septembra još jednom provjerio vojnu gotovost i obučenost okupljene vojske. U to vrijeme bilo je suho i prohladno vrijeme, što je i vojnicima odgovaralo. Čim je 12. oktobra nastupio prvi dan Bajrama, serasker je svojim vojnim zapovjednicima izdao naređenje da istovremeno, prema ranijem planu, otpočnu napad na crnogorske nahije.⁶⁸⁾ Vezirova predviđanja da će za kratko vrijeme skršiti otpor pobunjenog stanovništva pokazala su se tačnim. Za pet dana, tj. do 17. oktobra, osmanska vojska je bez većih gubitaka skršila sve pojedinačne otpore i došla u Cetinje.⁶⁹⁾ Poslije kraćeg zadržavanja, smatrajući da je u potpunosti izvršio postavljene zadatke, serasker je izdao naređenje o povlačenju vojske sa teritorije pokorenih nahija. Pri povratku je svratio u Nikšić. Tu je napisao opširan izvještaj Porti, te ga zajedno sa još 30 zarobljenih istaknutijih glavara, poslao u Carigrad po kapidžibaši Jusufu. Pored opisa toka vojnih operacija, najviše prostora u pismu je posvetio optužbi Mlečana da su prekršili dogovor, te da su za svo vrijeme vojnog pohoda pomagali crnogorskom stanovništvu, a izbjeglice primali na svoju teritoriju.⁷⁰⁾ Iz Nikšića je Numan-paša sa svojom pratnjom otišao u

64. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 119.

65. Arhiv SANU, *Tomićeva zaostavština*, sign. 8711/V a/19, red. br. 540, pismo, prevedeno u Herceg Novom 19. VII 1714; HAZ, D. M., f. 126, poz. 7.

66. V. Čorović, *Odošaji Crne Gore sa Dubrovnikom*, 92.

67. J. Tomić, *Pohod Numan-paše*, 86.

68. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 122–124.

69. J. Tomić, *Pohod Numan-paše*, 88.

70. E. Pelidija, *Pohodi bosanskih paša*, 125.

Gacko, odakle je sa dijelom preostale vojske i preko 2 000 crnogorskog stanovništva pošao u pravcu Sarajeva. Pošto je, po savjetu svojih najbližih saradnika, zarobljeno stanovništvo naselio na tada slabo naseljeni Glasinac, blizu Sarajeva, i njegovu širu okolinu, produžio je put u Travnik. Dovođenje zarobljenog crnogorskog stanovništva i njegovo naseljavanje je jedini primjer, u XVIII stoljeću, nasilnog doseljavanja na opustjelim čiflucima u Bosanskom ejaletu.⁷¹⁾

Tih dana je generalnom providuru sa više strana od povjerljivih ljudi sa teritorije Osmanskog Carstva stizalo upozorenje da će Porta uskoro zaratiti protiv nje-gove zemlje.⁷²⁾ Navedene vijesti su samo potvrđivale ono što je još ranije odlučeno u Carigradu. Uzimajući pohod bosanskog namjesnika na crnogorske nahije kao povod, Porta je Mletačkoj republici 9. decembra 1714. godine objavila rat. O tome je odmah obavijestila sve namjesnike po provincijama. Među prvima koji je saznao za ovu odluku bio je Numan-paša Ćuprić. Tako je stanovništvo Bosanskog ejaleta, poslije 15 godina relativnog mira, ponovo bilo angažovano u jednom veoma teškom i krvavom tursko-mletačkom ratu. Zbog zimskog perioda, prve veće vojne akcije zaraćene strane su otpočele početkom proljeća 1715. godine.

R e z i m e

PRILIKE U BOSANSKOM EJALETU UOČI TURSKO-MLETAČKOG RATA 1714-1718. GODINE

Uoči tursko-mletačkog rata 1714-1718. godine na teritoriji Bosanskog ejaleta stanje je u znatnoj mjeri bilo nesređeno. Mito i korupcija su i dalje bili prisutni kod svih predstavnika osmanske vlasti. Međutim, usljed jačanja centralne vlasti, protesti oštećenih i nepravedno optuženih bili su sve češći. Iz Carigrada i Travnika, gdje su upućivane žalbe i prigovori, po pravilu su stizali odgovori da se postupi po zakonu. Na koji način su učinjene nepravde korigovane, u većini slučajeva iz raspoložive arhivske građe nije nam poznato.

Pošto je Bosanski ejalet poslije Karlovačkog mirovnog ugovora postao najistaknutija provincija u evropskom dijelu Osmanskog Carstva, to su poslije 1699. godine vlasti posvetile veliku pažnju vojnoj osposoljenosti. U tome su imale dosta uspjeha. Zbog toga pogranični vojni zapovjednici lako izlaze na kraj sa četama pobunjenih crnogorskih, brdskih i hercegovačkih plemena pri njihovom pokušaju da osvoje pogranične osmanske tvrđave i palanke.

U ovo vrijeme sva pažnja provincijskih vlasti je posvećena vojnim pitanjima. Godine 1711. iz Bosne je sa tadašnjim namjesnikom, vezinom Karajilan Ali-pašom, u rat protiv Rusije pošao veliki broj zaima i spahija. Ubrzo iza njihovog odlaska novi namjesnici, prvo Ahmet-paša, a zatim i Numan-paša izvršili su 1712 i 1714. godine vojni pohod na nemirne crnogorske nahije. Za to su im bile potrebne veće vojne snage, pa je najveći dio preostalog vojnog sposobnog stanovništva ove provincije bilo mobilisano. Provjera vojne sposobnosti, te veliki materijalni i novčani izdaci bili su glavni događaji u Bosanskom ejaletu uoči izbijanja navedenog tursko-mletačkog rata 1714-1718. godine.

71. Avdo Sućeska, *Popis čifluka u rogatičkom kadiluku iz 1835. godine*, Prilozi za orijentalnu filologiju XIV–XV/1964–1965, Sarajevo 1969, 201.

72. Arhiv SANU, *Tomićeva zaostavština*, sign. 8711/Va^{VI}/29; saslušanje, Herceg Novi 14. XI 1714; isto, sign. 8711/Va^I/29, red. br. 560, naredba o saslušanju, Herceg Novi 15. XI 1714.

S u m m a r y

THE SITUATION IN THE BOSNIAN EYALET ON THE EVE OF OTTOMAN-
VENETIAN WAR 1714-1718

After the signing of the Karlovac peace treaty the Bosnian eyalet became the province with the most forward position in the European part of the ottoman Empire. The disorganized internal conditions which had come into existence during the Viennese War, also continued in the first years of peace. However, in the course of time the situation to a certain degree changed for the better. There was no more anarchy in administration or lack of discipline in all fields, which had been regularly the case during the war and in the first years after it. The strengthening of the central authority's influence was followed by a strengthening of the significance and role of the provincial authorities. But despite the establishment of that illusory order and peace, corruption and bribery existed in all social structures. That acute illness of Ottoman, and Eastern society in general, was nearly incurable at that time. Even the decade after the conclusion of the peace treaty wasn't enough for a reduction of the numerous individual and collective appeals to the local administrators, which arrived from all the cadilucs of this province. The Porte and the Bosnian regents, who received the majority of the appeals, answered, as a rule, that the case should be legally solved upon inquiry. The number of injustices which were proved and corrected is hard to discover on the basis of the archives available today. This situation in administrative-legal affairs lasted until 1714, when a new war broke out.

The Ottoman authorities had far more success regarding the military training of this eyalet. The construction of a chain of fortifications, smaller or greater, (border guards, towers, small frontier towns, castles) made it possible for the inhabitants of this province to offer more firm and successful military resistance to the enemy in future conflicts. All the frontier fortifications, as well as those inside the border, were, on the eve of the new Venetian-Ottoman War, well equipped with weapons, ammunition and food.

When in 1711 the Ottoman-Russian War broke out, mobilisation on the territory of the Bosnian eyalet was performed by the regent of Bosnia, Karajilan Ali-Pasha. Responding to an appeal by Sultan Ahmed III, this regent went with few hundred of mobilised zaims and spahis (landowners) to Istanbul, and from there, with the main body of the Ottoman army, to Prut. His regent's duties were temporarily taken on by the sanjakkbey of Herzegovina, Durmiš-Pasha Čengiđ.

Just at that time the emperor Peter the Great, under the influence of his close adviser Savo Vladisavić, sent to this region from Russia colonel Mihailo Miloradović. His mission was to stir the Montenegrin, mountain and herzegovinian tribes against the Sultan's rule. According to the instructions given, his main purpose was to spread rebellion to ther other provinces of the Ottoman Empire in as short a time as possible, and so enable the Russian army to fight more easily and win the war. The brisk defeat of the Russian army at the river Prut, and the signing od a peace treaty favorable to the Porte, prevented the realisation of the Russian plans.

However, the raids of the mentioned tribes, especially on the territory of the Herzegovinian sanjak, and the trouble that it caused to the Sultan's subjects, both Christian and Moslem, infulenced the Porte's decision to punish the rebels with a great military expedition. Since the majority of the raiding bands were from the territory of the Montenegro nahis, the Istanbul government decided to punish militarily the Montenegrin tribes. The task was assigned to the regent of Bosnia, the Vezier

Ahmed-Pasha. In the middle of 1712, the serasker, with an army mobilised from the bosnian sanjak and from the territory of the Sanjak of Skadar performed the task without any significant difficulty. His mild treatment of the leaders of the earlier rebellion was, from their side, understood as a sign of the serasker's feebleness, and not as the Vezier's tolerant attitude to the subjugated population. After performing this task Ahmed-Pasha returned to the territory of Eyalet and went to Banjaluka.

The military punishment of the Montenegrin tribes did not leave any significant on this population with regard to their subjugation to the neighboring Ottoman authorities. On the contrary. Raiding soon began again with the same intensity as before. Because of this the Porte decided, for the second time in two years, to organize a new military expedition against the restless and disobedient tribes. This time the task was entrusted to the then Bosnian regent, the vezier Numan-Pasha Ćuprilić. After thorough preparations on the territory of the Bosnian eyalet, as well as in the other sanjaks from which the military forces for the expedition against the Montenegrin nahis were mobilised, the attack was made in October 1714. Five days only, from October 12. to October 17, were needed for the serasker to subjugate the disobedient tribes for the second time, and to reach Cetinje with his soldiers. In contrast to his predecessor, Numan-Pasha treated the conquered people harshly. During the five-day battle a part of the militant population was killed, and others were executed by the serasker's order. When the ottoman army withdrew, 2000 people with families were taken with it from the conquered nahis and settled at Glasinac and its vicinity. This is the only instance of forcible resettlement of a Christian population on the territory of the Bosnian eyalet during the 18th century.

During the military expedition a great part of the Montenegrin population had already found the asylum on the territory of Venice. Numan-Pasha Ćuprilić learned this from his spies and, after completing his task reported, among other details, on the unfriendly behaviour of the neighboring Venetian authorities. The acceptance of the refugees was one of the serious reasons for the Porte's declaration of war on Venice on December 9, 1714.

Testing of the military capability, mobilisation of the major part of the population fit for military service, large material and financial expenditures by all the Sultan's subjects on the territory of the Bosnian eyalet as a whole, were the main characteristics of the situation in this ottoman province on the eve of the above-mentioned Ottoman-Venetian War which lasted from 1714 to 1718.